

Zoja Tracciak

DOI: 10.15290/bb.2019.11.12

*Uniwersytet Państwowy
w Połocku*

<https://orcid.org/0000-0002-5752-9058>

Постаць немца ў беларускай ваеннай прозе XX стагоддзя

Спецыфіка гістарычнага працэсу XX ст. прадвызначыла адмысловае стаўленне айчынай ваеннай літаратуры да постаці немца. Асобныя пытанні, звязаныя з рэцэпцыяй дадзенага вобраза ў беларускай прозе XX ст., разгледжаны ў навуковых працах А. Адамовіча, І. Афанасьева, Д. Бугаёва, П. Васючэнкі, А. Данільчык, В. Жыбуля, В. Каваленкі, А. Карасёвай, В. Козіч, Л. Корань, В. Локун, Е. Лявонавай, Т. Тарасавай, Г. Тварановіч, М. Тычыны, І. Шаблоўскай і інш.¹

¹ А. Адамовіч, *Здалёк і зблізку. Зборнік літаратурна-крытычных артыкулаў*, Мінск 1976; І. Афанасьева, *Антивоенная направленность творчества В. Быкова*, Мінск 1990; Д. Бугаёў, *Спавадальнае слова: літаратурная крытыка, успаміны*, Мінск 2001; Д. Бугаёў, *Праўда і мужнасць таленту: выбранае: кніга пра Васіля Быкава; Артыкулы. Дыялог*, Мінск 1995; П. Васючэнко, *Война и детство. Художественное освоение проблемы в белорусской прозе 60–70-х годов*, Мінск 1985; А. Данільчык, *Канцэпцыя чалавека ў беларускай і італьянскай ваеннай прозе*, Мінск, 2002; В. Жыбуль, *Природа трагического и художественный опыт современной белорусской прозы о Великой Отечественной войне*, Мінск 1984; В. Каваленко, *Общность судеб и сердец: Белорусская проза о Великой Отечественной войне в контексте русской и других литератур*, Мінск 1985; Е. Карасёва, *Пафос творчества В. Быкова (повести 70-х годов)*, Мінск 1981; О. Козич, *Современный белорусский роман о Великой Отечественной войне*, Мінск 1984; Л. Корень, *Некоторые особенности психологического анализа в белорусской военной прозе 70–80-х годов: (На материале творчества В. Быкова, А. Адамовича, В. Козько)*, Мінск 1985; В. Локун, *«Вайна і мір» Л. Талстога і развіццё беларускай і ўкраінскай ваеннай прозы першай паловы XX стагоддзя: канцэпцыя гісторыі і чалавека*, (у:) *Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратурны аспект праблемы*, Мінск 2002; В. Локун, *Васіль Быкаў*

Падобны персанаж – скразны ў творчасці мастакоў слова розных пакаленняў, якія адчувалі, што гэты вобраз павінен быць глыбейшым за стэрэатып ворага, апалагета мілітарызму, акупанта, «чужога». Беларускія пісьменнікі бралі пад увагу тое, што ў рэальным жыцці іншаземец мог не пагаджацца з палітыкай кайзераўскай ці нацысцкай Германіі. Адмаўленне непрымальных грамадска-палітычных канцэпцый прыводзіла героя-немца да спачування пратаганістам, якія знаходзіліся па іншы бок нейтральнай прасторы ці на акупаванай яго суайчыннікамі тэрыторыі. Расчараванне ў высокім прызначэнні Нямеччыны, а пазней арыйскай расы – першаштуршок у эвалюцыі персанажа-немца, які ў той ці іншай ступені вяртаўся да выпрабаваных стагоддзямі маралі, рэлігіі, вопыту міжнацыянальных зносін. Асобна на фоне прыхадняў вылучалася постаць этнічнага немца па-за Германіяй – чужога ў любой кропцы прасторы, адлюстраванай ваеннай прозай. Карэктаваліся і адносіны іншых персанажаў (жыхароў Расійскай імперыі, пазней СССР) да дзейных асоб-немцаў: *асноўная тэндэнцыя ў яго [вобраза ворага – З.Т.] развіцці была звязана з пераходам ад ... прапагандысцкіх стэрэатыпаў напярэдадні і на пачатку вайны да асобна-побытавага, эмацыйна-канкрэтнага вобраза, які сфармаваўся ў выніку індывідуальнага вопыту*².

Ужо ў 1920–30-я гг., у часы паступовага замацавання сацрэалістычнага, класавага ды інтэрнацыянальна скіраванага светабачання ў літаратуры, айчынныя празаікі зацікавіліся тым, што адбывалася ў Нямеччыне. Персанаж, які нарадзіўся на яе прасторах, выступаў у ролі ці то антаганіста, ці то дваініка героя-беларуса, што ў аднолькавай з ім ступені пакутаваў ад нястач, сацыяльнай няроўнасці, прымусовай працы ці службы ў войску. Адносна невысокі адукацыйны ўзровень прататыпаў з рэальнага жыцця вызначыў тэндэнцыю да неразмежавання нацыянальнай прыналежнасці ворага: так, шаравы жыхар Расійскай імперыі ў 1914–1918 гг. не бачыў асаблівых адрозненняў паміж немцамі і аўстрыйцамі.

у кантэксце сусветнай літаратуры: манаграфія, Мінск 2005; Е. Лявонава, *Беларускае мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім мастацкім кантэксце: тыпалогія, рэцэпцыя, пераклад*, Мінск 2014; Т. Тарасова, *Проблема «человек и война» в творчестве Максима Горького и Анри Барбюса*, Мінск 1986; Г. Творонич, *Белорусская и югославская военная проза: нравственный мир героя (60–70-е годы)*, Мінск 1985; М. Тычына, *Народ і вайна*, Мінск 2015; І. Шаблюўская, *Пазтыка славянскай ваеннай прозы*, (у:) *Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты*, Мінск, 2007.

² Е. Сенявская, *Противники России в войнах XX века: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества*, Москва 2006. с. 25.

З. Бядуля («Набліжэнне») заўважыў адну з канцэптуальна значных дэталей, што датычыліся ворага-немца на Першай сусветнай: *Вайна не ведае ні крэўнасці, ні літасці. Забойства на вайне – палітыка падданства*³. Падданства фармальна «залічвала» ў шэрагі немцаў усіх жаўнераў незалежна ад іх этнічнага паходжання. У такіх умовах прадстаўнікі аднаго і таго ж народа змагаліся адзін супраць аднаго са зброяй у руках (яўрэй і аповесці «Набліжэнне» З. Бядулі, этнічныя беларусы ў апавяданні «У 1920 годзе» М. Гарэцкага). У масавай свядомасці негатыўнае стаўленне да агрэсара (немца ці аўстрыйца) лёгка пераносілася на вайскоўца, які па прымусе пайшоў абараняць чужыя яму ідэалы.

М. Гарэцкі, абсалютна непадлеглы сацрэалізму ў творах пра вайну («На імперыялістычнай вайне»), падаў малюнку нямецкага побыту; распавёў пра палоннага суайчынніка, які спрабаваў збегчы з чужыны («Палонны»). Асобна аўтар разглядаў некаторыя рысы нямецкага нацыянальнага характару, якія ў асноўным негатыўна ўражвалі насельнікаў акупаваных тэрыторый. Да вайны шараговы жыхар Расійскай імперыі чуў ухвалу нямецкаму ладу:

- *У немцаў культура! ...*
- *Немцы на пірагах спяць, пірагамі накрываюцца!*
- *У нас кашуля – рубель, у немцаў – паўрубля!*
- *У нас хустачка – дзесяць капеек, у немцаў – тры капейкі!*⁴.

Аўтар наўмысна даводзіў наіўныя выказванні да абсурду, каб надалей распавесці пра расчараванне віленцаў. Нават знешні выгляд немца-акупанта мала стасоваўся з папярэднімі ўяўленнямі: *Я думаў, што ўсе немцы павінны быць грузныя, таўстабрухія, белацелыя, як тыя панскія аканомы, півавары ці майстры з гарбарні ... А тут ... цягнуліся і дробненькія, худыя, з падцягнутымі жыватамі, сагнутыя ў крук ... І шмат было непрыгожых з твару*⁵.

Поруч са З. Бядулям («Набліжэнне»), аўтар «Віленскіх камунараў» вуснамі наратара-прастака іранічна адзначаў ненажэрнасць салдата-немца, засяроджанага на патрэбах цела. Тыповым станавіўся вобраз іншаземца-вайскоўца, які шакіраваў чырвоным тварам, алавянымі вачамі і вільгельмаўскімі вусамі. Ён размахваў нагайкай ды ўсё крычаў: «Дойчлянд ібер алес». Каганецкіх называў «русішэ швайн».

³ З. Бядуля, *Набліжэнне*, Менск 1936, с. 169.

⁴ М. Гарэцкі, *Віленскія камунары*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1985. т. 3. с. 200.

⁵ Тамсама, с. 210–211.

Ён увесь час не пераставаў есці. Еў яйкі, сыр, масла, булкі і хлеб ... чвьякаў апетытна гэты салдат ..., крычаў на каганецкіх, а каб паказаць ім сваю агіду да іх, часта задзіраў нагу і пад заліхвацкі рогат сваіх таварышаў выдаваў трубны гук⁶.

Гастронамічныя запатрабаванні чужынцаў здаўна бянтэжылі беларусаў, якія занатавалі свае ўражанні ў фальклоры. Запісы фальклорнай прозы сведчаць, напрыклад, пра часы вайны са шведамі: *як то было кедзь сяжэ на свеці, неспакой ..., мноства рознага войска цяглося па свеці. От тады ішлі якіясьці Сасы, Тарантасы, не зналі нашай мовы, а мы іх ... толькі ўвойдзе да хаты і крычыць "Пекі курно!", то ледва дамысліся, што ён кажа: "Печ палі!" Забралі людзям хлеб, авёс⁷.*

Персанаж М. Гарэцкага з «Віленскіх камунараў» Мацей Мышка, назіраючы за немцамі ў першыя дні акупацыі Вільні ў 1918 г., дзівіўся на паводзіны кайзераўцаў: *Усе немцы ... вельмі згаладаліся ў паходах, бо надта хціва накінуліся купляць прадукты ... І кожны лезе, прэца хутчэй наперад, плаціць грошы і накружаецца, як вярблюд ... І тут жа есць, адхватваючы кускамі зубамі ... Булка тырчыць з рота, рукі завязваюць торбу, перахопіць, і зноў адхваціць кус, жарэ, чвьякае, цягне, нясе⁸.*

Няшмат часу пасля, адчуўшы сябе гаспадарамі, нямецкія салдаты забыліся на практыку выплат за ежу ці атрыманыя паслугі.

Ваеннае бязладдзе няўхільна прыводзіла да выпрабавання і мірнага насельніцтва, і акупантаў голадам. У рамане «Віленскія камунары» герой М. Гарэцкага адчуў, што *галодная смерць навісла над людзьмі, як страшная здань, распрасцера свае кіпці над кожным слабеючым арганізмам⁹*. Роспач кіравала дзейнымі асобамі, што шукалі ежу (эпізоды з граком і пацукамі). Не менш жахлівых малюнкаў захаваны ў айчынным фальклоры, напрыклад, у аповедзе пра вайну 1812 г.: *Знішчылі пранцузы ўвесь край, змарнавалі ўсё дабро, так што і самі пачалі падыхаць з голаду. Пераелі, паганья, сабак да катой, палавілі мышэй да пацуюк, пастралялі ўсіх варон да й паелі ўсялякую погань¹⁰.*

⁶ З. Бядуля, *Набліжэнне*, Менск 1936. с. 165.

⁷ *Легенды і паданні*, Мінск 1983. с. 246–247.

⁸ М. Гарэцкі, *Віленскія камунары*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1985. т. 3. с. 211–212.

⁹ Тамсама, с. 240.

¹⁰ *Легенды і паданні*, Мінск 1983. с. 252.

Ва ўрыўку няма згадак пра пакуты мясцовага насельніцтва. Апавядач свядома супрацьпастаўляў сялян ворагу, сваіх чужынцам. Гэты кантраст падкрэслены адсылкай да «гастранамічнай» тэмы: *Сам цар Напальён ходзіць сабе на балоце ды ловіць жабы або чарапахі ... соваюцца галодныя пранцузы, бы сонныя мухі, ды збіраюць чарвякоў, жукоў да ўсялякіх слізнякаў, каб хоць гэтую пошкуддзю набіць сабе лантух*¹¹. У слухача ці чытача ўзнікала думка, што беларус наўрад ці наважыўся б рабіць тое ж самае, бо гэта супярэчыць яго звычкам. Але ХХ стагоддзе паставіла пытанне інакш, змусіла чалавека прыняць і непрымальнае раней.

На пачатку ХХ стагоддзя мастакі слова распавялі пра знаёмства беларуса з «*Ordnung*»ам. З. Бядуля сведчыў, што пагардлівае стаўленне акупантаў да мясцовага насельніцтва мала дзівіла жыхароў Каганцоў, якія прызвычаліся да падобных адносін, жывучы на перыферыі імперыі. Большае здзіўленне выклікала даведзеная да абсурду дысцыпліна: *У іх такі орднунг, што нават запісваюць, ад каго, што і колькі ўзята, – і выдаюць квіткі на атрыманне грошай ... Орднунг даходзіць аж да печай каганецкіх гаспадынь*¹². Запамінальны момант узаемазнаёмства – трагікамічная сцэна «даследавання гародаў»: *Моршчацца салдаты і смяюцца на дзівосны ўраджай. Моршчацца каганецкія і плачуць на дзівосныя дзеі кайзераўцаў ... І вось у кайзераўцаў расчараванне: нейкая прадзедаўская старызна ... Мядзяныя глякі, зашмальцаваныя падушкі, шабасовыя падсвечнікі, алавыныя лыжкі, самавары, дзе-нідзе швейныя машыны*¹³. Сутыкненне культур выклікала непаразуменне: захопнікі не чакалі пабачыць татальную, але выратавальную для местачкоўцаў, беднасць, архаічнасць побыту. Адзіны персанаж, хто выйграў у дадзенай сітуацыі, – нямецкі афіцэр, зацікаўлены ў этнаграфічных доследах, які за кароткі тэрмін назапасіў досыць экспанатаў, вартых музэя.

З. Бядуля дазволіў свайму персанажу-немцу выказацца наконт германскай дысцыпліны: *Не жадайце вы орднунг нашай арміі ... не жадайце, каб кайзераўскія салдаты на доўгі час тут засталіся, бо апошнія сокі высмакчуць яны з акупаванай зямлі, вы ўсе будзеце паміраць з голаду, як мухі*¹⁴. Куды бліжэй для гэтай дзейнай асобы былі «рэвалюцыён і соцыялізмус».

¹¹ Тамсама.

¹² З. Бядуля, *Набліжэнне*, Менск 1936.

¹³ Тамсама, с. 170.

¹⁴ Тамсама, с. 171.

З «*Ordnung*»ам сутыкнуліся і персанажы рамана «Віленскія камунары» М. Гарэцкага. Аўтар правёў недвусэнсоўныя паралелі паміж «гаспадарліваасцю» і ранейшых, і новых улад. Спачатку Мышка назіраў, як расійскія дзеячы санкцыянавалі вываз з Вільні архіўных матэрыялаў, рэдкіх старадрукаў, грошаў з банкаў, потым ён саркастычна разважаў пра тое, як бессаромна немцы распарадзіліся на чужой зямлі: *Усё вывозілі ці ў глыбокую Нямеччыну, ці на розныя нямецкія франты, ці на пабудову дамоў, складаў, вузкакалеек у розных нямецкіх тылах ... Да чаго ўсё было добра, па-гаспадарску пастаўлена і арганізавана!*¹⁵.

Раздзел «Белавежа» прысвечаны паднявольнаму жыццю Мышкі на лесапільні. Па многіх прыкметах месца яго знаходжання нагадвала канцэнтрацыйны лагер для ваеннапалонных. Апавядальнік згадваў і *высачэзную агароджу з слупоў і колкага дроту, па якім уночы немцы пускалі ток вялікае моцы, і канваіраў, што дзённа і ночна стаялі і хадзілі з карабінамі на плячах і бомбамі за паясом*¹⁶. М. Гарэцкі падрабязна расказаў пра нялюдскія ўмовы працы і разбуральны для чалавечай асабовасці побыт цывільных, што выпадкова трапілі ў рукі акупантаў. Такія старонкі гучалі надзвычай актуальна, бо на момант іх стварэння аўтар з уласнага вопыту меў уяўленне пра жыццё вязня ў тагачаснай савецкай пенітэнцыярнай сістэме.

Раман «Запомнім сябе маладымі» Л. Дайнекі працягнуў нізку твораў, прысвечаных акупацыі нямецкімі войскамі беларускай зямлі ў 1918 годзе. Услед за З. Бядулем і М. Гарэцкім маладзейшы пісьменнік засяродзіўся на «*Ordnung*»у. У вочы апавядальніка кінулася «гаспадарліваасць» і гіперпрагматызм захопнікаў, што карысталіся кожнай магчымасцю, каб палепшыць дабрабыт за кошт іншых: *усё цягне немец. Як барсук у сваю нару ... Усё валакуць. Дровы, вугаль, лён, нават ручкі ад дзвярэй ... Чыста падмятаюць. Скора мухам і тым не будзе што есці. Грабяць наш край*¹⁷. Меркантилізм акупантаў прыкрываўся высокімі мэтамі: *мы прыйшлі сюды, у гэты край, каб выратаваць вас ад камунізму. Ваш народ павінен далучыцца да цывілізаванага свету, да заходняй культуры*¹⁸. Аднак чалавек лёгка разумеў тое, што знаходзілася ў падтэксце «*Ordnung*»у: пераможца не лічыўся з мясцовым насельніцтвам, пакідаючы за ім права на маўклівую працу.

¹⁵ М. Гарэцкі, *Віленскія камунары*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1985. т. 3. с. 223.

¹⁶ М. Гарэцкі, *Віленскія камунары*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1985, т. 3, с. 223.

¹⁷ Л. Дайнека, *Запомнім сябе маладымі*, Мінск 1981, с. 26.

¹⁸ Тамсама, с. 10.

Меркантильна немцы-кайзераўцы ў рамане Л. Дайнекі ставяцца не толькі да матэрыяльных рэсурсаў; кожны жыхар акупаванай тэрыторыі ўспрымаецца як уласнасць Германіі: *Каб захаваць здаровы, бадзёры дух арміі, створана германская паліцыя нораваў. Дзяўчаты і жанчыны ад шаснаццаці да трыццаці васьмі год павінны ў абавязковым парадку прайсці медыцынскі агляд*¹⁹. У дадзеным выпадку адчуваюцца перазовы з «Літоўскім хутарком» М. Гарэцкага: мясцовыя дзяўчаты – *матэрыя дзеля паляпшэння заняпалых народаў і дзеля найлепшага прывіцця ... культуры фізічным шляхам*²⁰, таму нямецкі «*Ordning*» павінен «паклапаціцца» пра ўсіх удзельнікаў такога лёсавызначальнага працэсу.

Бачна своеасаблівая «эвалюцыя» ў паводзінах ворага. У ХХ стагоддзі кайзераўцам усё ж прыходзілася шукаць нейкія тлумачэнні ўласным учынкам. Куды прасцей у ранейшыя часы пачувалі сябе захопнікі-шведы, сумныя «дасягненні» якіх настолькі ўразілі нашых продкаў, што яны неаднойчы прыгадвалі пра жудасныя здарэнні: *А возьмуць дзяцей, пазасаджаюць шыямі за лаву, прыціснуць лавую і падушач. А старшыя паўцякалі да леса, дзеўкі ўсе ў лесе, бо не можна было быць дома ... А як катора выйдзе з лесу, то ўжо яе ўхопяць і робяць, што хочучь, з ёю*²¹.

Эпізоды з удзелам персанажаў-немцаў, засяроджаных на працы страўніка і меркантильных мэтах, знаёмы чытачу па творах, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне. У другой палове 1940-х – на пачатку 1950-х гг. гэтыя героі адлюстроўваліся ў карыкатурна-спрошчаным выглядзе (адчуваўся ўплыў заідэалагізаваных ваенных фальклору і прэсы). Тыповы акупант падаваўся так: *шмат бяdot і няшчасця прынеслі сюды чужаніцы-ліхадзеі. Скванныя да нажывы і лютыя да іншых людзей і парадкаў, фанабэрыстыя ў паводзінах і тупыя ў сваіх поглядах, яны ўварваліся на савецкую зямлю, каб рабаваць і ўзбагачацца, нішчыць усё, што не адпавядае іх арыўскім эталонам*²². Ні ў якім разе не жадаючы апяваць сутнасць нацызму і яго апалагетаў, В. Быкаў надзвычай іранічна ахарактарызаваў тэндэнцыю да неадэкватнага ўвасаблення вобраза ворага: *якая-небудзь партызанская цётка, валодаючы аўтаматам не горш, чым чапялой ля*

¹⁹ Тамсама, с. 86.

²⁰ М. Гарэцкі, *Літоўскі хутарок*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1984, т. 1, с. 150.

²¹ *Легенды і паданні*, Мінск 1983, с. 246–247.

²² М. Ткачоў, *Згуртаванасць*, (у:) *Дыханне агню: Раман, апавяданні*, Мінск 1988, с. 164.

*печы, бярэ ў палон адразу чатырох эсэсайцаў*²³. Знаны класік беларускай прозы выказваўся супраць стэрэатыпаў, што скажалі складаны малюнак эпохі. З цягам часу айчынныя мастакі слова пачалі больш глыбока адлюстроўваць характары персанажаў-немцаў, апавядалі пра іх без залішняга сарказму («Карнікі» А. Адамовіча).

Беларускія празаікі ўвасаблялі персанажаў-немцаў не толькі ў адмоўным святле, але заўважалі і станоўчыя праявы характару ў некаторых з іх. Адзін з эпизадных персанажаў у рамане М. Лобана «На парозе будучыні» даводзіў: *мне за тры гады давялося ўсякіх немцаў набачыць. Ёсць праціўныя ... А ёсць і добрыя*²⁴.

А. Гародня («Варта на Рэйне») разважаў пра пакутнае быццё Альфрэда Кляйна на Першай сусветнай. Адмысловыя пачуцці ў гэтага персанажа ўзнікалі не толькі з-за трамаўтычнага існавання на перадавой. Кляйн – унутраны эмігрант, які хавае ўсе праявы нон-канфармізму. Кожная атыповая для кайзераўскай Германіі думка магла каштаваць жыцця:

Ня любіць ён гэтых сьлінавых апавяданняў пра “гэройскія ўчынкi нашых бравых нямецкіх салдацікаў”, ня любіць, бо знае сапраўдную цану гэроіства. Ня любіць ён гэтых апісанняў розных дабрачынных вечароў “на карысьць раненых і інвалідаў”, якія наладжваюцца мяккасэрдымі акцыянерамі розных гарматных ці знарадных фабрык ... Ня любіць ён гэтых фотографій, багата разаздобленых брыльлянтамі, не першае сьвежасці, сьлязлівых і тоўстых пань, чамусьці ўбраных у адзеньне “сястрыц міласэрных” і, чамусьці сфотографаваных у якім-кольвек шпіталі, каля ложка якой-кольвек ахвяры “кахання да бацькаўшчыны”. Ня любіць ён гэтых высока-лунальных прамоў добрага старога кайзера, прамоў адначасна і пагардлівых і крывасмяглых²⁵.

Герой «Варты на Рэйне» паступова далучаўся да сацыялістычных ідэй, спазнаваў вопыт нараджэння новага ладу на радзіме. Ён спачуваў лёсу простага чалавека, які патрапіў пад акупацыю.

У аповесці А. Гародні паўстае альтэрнатыўны нямецкі мікракосм: цывільныя, што на тэрыторыі Германіі патрапілі пад акупацыю, прыгадвалі свой вопыт знаёмства з казацкай навалай:

²³ В. Быкаў, *Жывыя – памяці мёртвых*, (у:) *Поўны збор твораў у 14 т.*, т. 10. кніга 1: Маладыя гады (1985, 2001). Артыкулы, эсэ, прадмовы, інтэрв’ю, гутаркі, аўтабіяграфіі, выступленні (1957–1980), Мінск 2014, с. 134.

²⁴ М. Лобан, *На парозе будучыні*, (у:) *Выбраныя творы*, Мінск 2015, с. 115.

²⁵ А. Гародня, *Варта на Рэйне*, Менск 1930, с. 73.

Прыйшлі да нас казакі, а ўцячы мы не паспелі ... Сапраўдныя дзікуны ... Прычাপіліся да таты, каб дастаў сала ... Узялі ўсё ... Вечарам прыйшлі зноў па сала ... Сала ня было ... Раззлаваліся страшэнна ... Засеклі ... Матка, убачыўшы тату мёртвым, – упала: думалі – самлела ... Лекар сказаў, разрыў сэрца ... Вільлі забіў аднаго казака і ўцёк ... Прычাপіліся да мяне, п'яныя ... Нарэшце я ўцякла²⁶.

А. Гародня дазволіў сабе недвухсэнсоўна выказацца паводле стэрэатыпнага параўнання рускіх (у шырокім сэнсе) выключна з ахвярамі вайны, засведчыў, што абодва бакі канфлікту забываліся на гуманістычныя каштоўнасці, памнажаючы падобнымі ўчынкамі ўзаемную нянавіць.

Іншыя акцэнты рабіліся Э. Самуйлёнкам. У апавяданні «Герой нацыі» ён распавёў пра немца-ветэрана Вялікай вайны, які, выжыўшы ў акопах, пазней здзейсніў фатальны для сябе наступ на фашысцкую ідэалогію, выступіўшы па радыё ў дзень нацыянальнага свята з крытыкай сучаснай яму Германіі. Уся краіна пачула споведзь даведзенага да адчаю чалавека, які расчараваўся не толькі ў грамадскім ладзе на радзіме, але і ў самім сабе (як носьбіце пэўных каштоўнасцей, што сталіся ілюзіямі):

маё імя запісвалася ў вайсковых рээстрах пад адпаведным нумарам. Я паляў найлепшымі пачуццямі і думаў, што на мяне глядзіць з любоўю і ўдзячнасцю ўся краіна, а мяне ... расцэньвалі ў тых самых рээстрах, як нікчэмную адзінку, як пэўную колькасць гарматнага мяса ... Я думаў, што раблю высокі геройскі ўчынак, а аказалася, што я вынес п'яную свінню з зоны бою проста на пляж нейкага курорта ... Я плакаў над сваімі ордэнамі радаснымі ўсхваляванымі слязамі, бо гэта была мая кроў, якую я праліў за нацыю. А ў гэты час іх, мае ордэны, кроў маю куплялі і прадавалі на біржы, і калі яны страцілі каштоўнасць, мяне выкінулі ў акопы²⁷.

У пазнейшых творах, напісаных пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны, персанажы (удзельнікі ці відавочцы падзей Першай сусветнай), праводзілі паралелі паміж паводзінамі ворага ў 1914–1918 гг. і 1941–1945 гг. Увага акцэнтавалася на жорсткасці немца-сучасніка, з тое ва ўспамінах постаць немца часам паўставала больш чалавечнай. У рамане І. Чыгрынава «Апраўданне крыві» кайзераўскія артылерысты былі *самымі звычайнымі людзьмі. Размяшчаліся яны па сялянскіх*

²⁶ Тамсама, с. 32.

²⁷ Э. Самуйлёнка, *Герой нацыі, (у:) Дачка эскадрона: апавяданні*, Мінск 1937, с. 127–128.

*хатах і нікому не рабілі нават звычайнай крыўды, не тое што гвалцілі ці рабавалі. Спалі ўпокат на падлозе ... Карміліся кайзераўскія салдаты ... ледзь не за адным сталом з гаспадарамі, не шкадавалі пачаставаць дзяцей мармеладам*²⁸.

Тыповымі для айчыннай прозы пра Вялікую Айчынную вайну былі аповеды пра знаходжанне ў палоне яшчэ ў час Першай сусветнай. Звычайна персанаж крытычна ставіўся да перажытага, яго пазнейшы вопыт вызначаў пэўныя акцэнты. Такі адзін з герояў рамана «Векапомныя дні» М. Лынькова:

Я нагледзеўся на немца яшчэ ў тую вайну. Собіла ж мне ў палон тады трапіць, два гады адпетаваў. Быў у гаспадара аднаго, на манер ... парабка, ды яшчэ горш. А гаспадар, па-нашаму сказаць, кулак ... І чыста жыў, сукін сын, культурна, прыбіральня з вадой і ўсё такое ... Але скажу я табе, што і сэрца ў яго з вадой. Душу з мяне вытрасаў ... як давалося мне дахаты падацца, дык ён пінжак са спіны здэў, у якім працаваў я. Даў на дарогу рызманок нейкі, ... ды сала з паўхунта, і тое ўсё выважваў, каб лішняга грама не перадаць²⁹.

У адрозненне ад апавядальніка М. Лынькова, галоўны персанаж з аповесці В. Быкава «Аблава» больш станоўча характарызаваў час, праведзены ў нямецкім палоне, параўноўваючы яго са спазнанымі пазней ГУЛагаўскімі парадкамі.

Асобна ў другой палове ХХ стагоддзя айчынныя пісьменнікі засяроджваліся на постаці немца, пабачанай персанажам-палонным ці чалавекам, прымуова вывезеным на чужыну, альбо асобай, што жыла пад акупацыяй. Звычайна пісьменнікі імкнуліся да пэўнай аб'ектыўнасці: таму поруч з персанажамі-нацыстамі паўставалі і менш адназначныя героі. У першым выпадку чытач знаёміўся з апантанымі паслядоўнікамі гітлераўскай ідэалогіі, якія *мелі сваю філасофію, філасофію штыка і кулі*, ды лічылі:

“Сам бог стварыў ваўка, каб ахоўваць ад коз і казлянят капусту, што расла ў садзе святой багародзіцы”. Воўк, у іх уяўленнях, гэта ... германскі народ. Козы і казляняты – усе іншыя народы, асабліва славянскія. Палякаў і беларусаў яны лічылі “прамежжавымі” народамі, якія жывуць толькі для таго, каб заняць пустоты, што ўтвараюцца паміж дзяржавамі “моцных” народаў³⁰.

²⁸ І. Чыгрынаў, *Апраўданне крыві*, Мінск 1977, с. 297.

²⁹ М. Лынькоў, *Векапомныя дні*, (у:) *Збор твораў у 8 т.*, Мінск 1984, т. 4, кн. 1, 2, с. 77–78.

³⁰ Л. Дайнека, *Футбол на замініраваным полі*, Мінск 1983, с. 90.

У дадзеным выпадку тыповымі былі аповеды пра гвалт і здзек, жах і жорсткасць, якія культываваліся свядомымі паслядоўнікамі гітлерызму («Хатынская аповесць» А. Адамовіча, «Знак бяды» В. Быкава, «Футбол на замініраваным полі» Л. Дайнекі, «Мора Герадота» П. Місько, «Апошнія і першыя» Б. Сачанкі і інш.).

Паказальна, што мастакі слова ў другой палове ХХ стагоддзя актуалізавалі асобныя набыткі фальклору. Так, І. Чыгрынаў («Самы шчаслівы чалавек», «Апраўданне крыві») параўнаў ворага-немца з хтанічнымі істотамі – жабамі і вужакамі, якія здаўна асацыяваліся з іншасветам. Такім чынам аўтар выказаў агіду, якая апаноўвала шараговага чалавека, што зведаў фашысцкую агрэсію. Адначасова ў алузійнай форме паўставала думка пра неабходнасць знішчэння тых, хто прыйшоў на чужую зямлю з нядобрымі намерамі.

Калі галоўны герой апавядання «Герой нацыі» Э. Самуілёнка толькі падышоў да ўсведамлення звыроднай сутнасці нацызму, то персанажы-немцы, створаныя беларускімі прэзаікамі ў другой палове ХХ ст., актыўна асэнсоўвалі сваю гісторыю, спрабуючы зразумець, што адбылося з цэлым народам, які пайшоў за адыезным лідарам у нікуды. У дадзеным выпадку згадаем Ромеля з раманаў «Верай і праўдай», «Літасці не чакай» і «Памерці заўсёды паспееш» А. Савіцкага. Персанаж-немец, які патрапіў у палон да партызанаў, па волі аўтара прайшоў вялікі шлях уласнага сталення, якое перш за ўсё датычылася развітання з фашысцкай ідэалогіяй. Пісьменнік укладвае ў вусны свайго персанажа словы, у якіх заўважнае савецкае разуменне гуманізму: *Я страляў па сваіх. Але не лічу сябе забойцам. І не лічу сябе здраднікам. Забойца і здраднік той, хто прывёў нас сюды, прымусіў паміраць на чужој зямлі. Навошта яна нам? Валодаць ёю мы не будзем аніколі! І нашы мары пра сусветнае панаванне – усё той жа горкі попел. Панавець можна толькі над самім сабой*³¹.

Увасабленне вобраза палоннага немца ў ідэалістычным святле – у асноўным прэрагатыва мастакоў слова, якія знайшлі сябе ў плыні сацрэалізму. На наш погляд, іншы, так бы мовіць, рэалістычны падыход да праблемы ўвасаблены ў аповесці В. Быкава «Мёртвым не баліць». Празаік акцэнтаваў увагу на гіперадаптыўнасці свайго персанажа, які спрабаваў дагадзіць кожнаму. Загад для яго – адзіная крыніца маральна-этычных каштоўнасцей. У залежнасці ад абставін дзейная

³¹ А. Савіцкі, *Літасці не чакай*, Мінск 1982, с. 184–185.

асоба была згодна і аддана дапамагаць савецкім салдатам, і забіваць іх. Практыка прыстасавальніцтва знішчала ўсё чалавечае, робячы героя безасабовай істотай, вінцікам у ваенным канвееры.

Асобна разгледзім вобразы персанажаў-этнічных немцаў, продкі якіх асталяваліся ў Расійскай імперыі з даўніх часоў. У прозе 1920–30-х гг. паказальная постаць Рудольфа Шульца з сацрэалістычнага рамана «Сокі цаліны» Ц. Гартнага. Мастак слова занатаваў маргінальны статус героя па абодва бакі руска-нямецкага фронту. Салдат-«фольксдойч», які пераходзіў «з рук у рукі», зрабіў свядомы выбар на карысць Расіі. Нягледзячы на нямецкія вытокі свайго радаводу, герой не змог прызвычаіцца да ролі шараговага ў нямецкім войску: *я быў шэраю, невыразнаю між тысячамі іншых адзінкаю ландштурмнага палка. Нада мною навіс небасхіл у выглядзе шэрай, мулкай і адваротнай нямецкай каскі*³². Штуршком да канчатковага выбару сталася сутыкненне з рускімі салдатамі на фронце. Паводле аўтара, персанаж не змог забіць суайчыннікаў. Ц. Гартны падкрэсліў жорсткасць эпохі: калі Рудольф Шульц вырашыў пайсці ў палон, каб канчаткова далучыцца да рускай нацыі і культуры, то жыхары Расійскай імперыі адмовіліся зразумець яго ўчынак. Вынік такога непаразумення – жудаснае забойства чалавека, які зрабіўся ахвярай, страціў жыццё з-за катэгарычнасці і абмежаванасці нечага мыслення.

Іншыя акцэнтны зроблены М. Лыньковым у сацрэалістычным рамана-эпапеі «Векапомныя дні». Яго персанаж – абруселы немец Бруно Шмульке – не сумаваў па зямлі продкаў, не адчуваў асаблівай прыязнасці і да краіны Саветаў. Герой больш захапляўся каляднай шынкай і каўбасой з капустай, чым палітыкай. Але падзеі ў Еўропе закранулі нават такога абывацеля:

з некаторага часу Шмульке таксама страціў спакой. Пачалося гэта гады са два таму назад ..., калі аб яго далёкай радзіме пачалі гаварыць усё болей і болей. Ды і сам ён па радзё слухаў часам нямецкія перадачы і не мог дакладна ўцяміць, чаго хочуць яго неспакойныя суайчыннікі. Ён чуў аб вялікай Германіі, аб нейкай вялікай місіі ... радзё не давала спакою. Яно ўжо крычала часам і істэрычна пагражала кожнаму немцу, які жыў за межамі Германіі, што да яго дабяруцца, запытаюць: а што ён зрабіў для вялікай Германіі³³.

³² Ц. Гартны, *Сокі цаліны*, (у:) *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1989, т. 3, с. 398.

³³ М. Лынькоў, *Векапомныя дні*, (у:) *Збор твораў у 8 т.*, Мінск 1984, т. 4, кн. 1, 2, с. 73.

Дзейную асобу непакоілі «дзве душы», якія ўвайшлі ў стан канфлікту з нагоды складанага міжнароднага становішча. М. Лынькоў дазволіў персанажу паспытаць «*Ordnung*», каб у выніку прыйсці да наступнай высновы: *Не вельмі рад ён быў сваім суайчыннікам. Яны называлі яго, Шмульке, фолькс-дойчэ, немцам другога гатунку. Хто ж яны, гэтыя першагатунковыя? Ганебныя забойцы, рабаўнікі*³⁴. Пазней выразную стратыфікацыю немцаў у фашысцкай Германіі падаў А. Адамовіч у сваёй аповесці «Карнікі», дзеля якой ён спецыяльна вывучаў нямецкую гісторыю гітлераўскіх часоў.

Напрацягу ХХ ст. беларускія праязікі звярталіся да вобраза немца, спрабуючы расказаць пра яго разнапланавана: як пра ворага (кайзераўца, гітлераўца), ахвяру вайны, палоннага. Нягледзячы на шматлікія ідэалагічныя абмежаванні, мастакі слова ўсё ж спрабавалі застацца аб'ектыўнымі ў адлюстраванні персанажаў-немцаў (спадчына А. Гародні, Ц. Гартнага, М. Гарэцкага, Э. Самуйлёнка, пазней А. Адамовіча, В. Быкава, І. Чыгрынава). Напрацягу ўсяго стагоддзя праязікі звярталі ўвагу на некалькі канцэптуальна значных аспектаў: маляваліся па-за этычныя паўсядзённыя паводзіны персанажаў-захопнікаў, іх мерканталізм, безумоўная вера ў дзяржаўную ідэалогію. З другога боку, беларускія пісьменнікі засяроджваліся на ўвасабленні вобразаў немцаў выключных, якія ў ваенныя часы абіралі гуманістычныя каштоўнасці, нягледзячы на рызыку для свайго жыцця.

L I T E R A T U R A

- Adamovič A., *Zdalěk i zblizku. Zborník literaturna-krytyčnyh artykulaj*, Minsk 1976 [Адамовіч А., *Здалёк і зблізку. Зборнік літаратурна-крытычных артыкулаў*, Мінск 1976].
- Afanas'ev I., *Antivoennaâ napravlennost' tvorčestva V. Bykova*, Minsk 1990 [Афанасьев И., *Антивоенная направленность творчества В. Быкова*, Минск 1990].
- Bugaëu D., *Spavâdal'nae slova: literaturnaâ krytyka, usпамiны*, Minsk 2001 [Бугаёў Д., *Спавадальнае слова: літаратурная крытыка, успаміны*, Мінск 2001].
- Bugaëu D., *Praŭda i mužnasc' talentu: vybranae: kniġa pra Vasilâ Bykava; Artykuly. Duâlog*, Minsk 1995 [Бугаёў Д., *Праўда і мужнасць таленту: выбраннае: кніга пра Васіля Быкава; Артыкулы. Дыялог*, Мінск 1995].

³⁴ М Лынькоў, *Векапомныя дні*, (у:) *Збор твораў у 8 т.*, Мінск 1984, т. 5, кн. 3, 4, с. 216.

- Букаў В., *Žyvyâ – pamâci mёрtvуh*, [u:] *Поўны збор твораў у 14 т.*, т. 10, кніга 1: *Maladyâ gady* (1985, 2001). *Artykuly, èsè, pradmovy, intèrv'û, gutarki, aùtabiâgrafiï, vystuplennì* (1957–1980), Minsk 2014 [Букаў В., *Жывыя – памяці мёртвых*, [y:] *Поўны збор твораў у 14 т.*, т. 10, кніга 1: *Маладыя гады* (1985, 2001). *Артыкулы, эсэ, прадмовы, інтэрв'ю, гутаркі, аўтабіяграфіі, выступленні* (1957–1980), Мінск 2014].
- Bâdulá Z., *Nablížènne*, Mensk 1936 [Бядуля З., *Набліжэнне*, Менск 1936].
- Vasûčenko P., *Vojna i detstvo. Hudožestvennoe osvonenie problemy v belorusskoj proze 60–70-h godov*, Minsk 1985 [Васюченко П., *Война и детство. Художественное освоение проблемы в белорусской прозе 60–70-х годов*, Минск 1985].
- Garodná A., *Varta na Rèjne*, Mensk 1930 [Гародня А., *Варта на Рэ́йне*, Менск 1930].
- Garèckì M., *Zbor tvoraў u 4 t.*, т. 1, Minsk 1984 [Гарэцкі М., *Збор твораў у 4 т.*, Мінск 1984, т. 1].
- Garèckì M., *Zbor tvoraў u 4 t.*, т. 3, Minsk 1985 [Гарэцкі М., *Збор твораў у 4 т.*, т. 3, Мінск 1985].
- Gartny C., *Sokì calìny*, [u:] *Zbor tvoraў u 4 t.*, т. 3: *raman*, Minsk 1989 [Гартны Ц., *Сокі цаліны*, [y:] *Збор твораў у 4 т.*, т. 3: *раман*, Мінск 1989].
- Dajneka L., *Zarotnìt sâbe maladytì*, Minsk 1981 [Дайнека Л., *Запомнім сябе маладымі*, Мінск 1981].
- Dajneka L., *Futbol na zamìnìravannym poli*, Minsk 1983 [Дайнека Л., *Футбол на замініраваным полі*, Мінск 1983].
- Danil'čuk A., *Kancèrcyâ čalaveka ŭ belaruskaj i ital'ânskaaj vaennoj proze*, Minsk 2002 [Данільчык А., *Канцэпцыя чалавека ў беларускай і італьянскай ваеннай прозе*, Мінск 2002].
- Žibul' V., *Priroda tragičeskogo i hudožestvennyj opyt sovremennoj belorusskoj prozy o Velikoj Otečestvennoj vojne*, Minsk 1984 [Жибуль В., *Природа трагічэскага і художэственнага вопыта савременнай беларускай прозы о Великой Оте́чественной войне*, Минск 1984].
- Kovalenko V., *Obšnost' sudeb i serdec: Belorusskaâ proza o Velikoj Otečestvennoj vojne v kontekste russkoj i drugih literatur*, Minsk 1985 [Коваленко В., *Общность судеб и сердец: Белорусская проза о Великой Оте́чественной войне в контексте русской и других литератур*, Минск 1985].
- Karasëva E., *Pafos tvorčestva V. Bykova (povesti 70-h godov)*, Minsk 1981 [Карасёва Е., *Пафос творчэства В. Быкова (повести 70-х годов)*, Минск 1981].
- Kozič O., *Sovremennyy belorusskij roman o Velikoj Otečestvennoj vojne*, Minsk 1984 [Козич О., *Современный белорусский роман о Великой Оте́чественной войне*, Минск 1984].

- Koren' L., *Nekotorye osobennosti psichologičeskogo analiza v belorusskoj voennoj proze 70–80-h godov: (Na materiale tvorčestva V. Bykova, A. Adamoviča, V. Koz'ko)*, Minsk 1985 [Корень Л., *Некоторые особенности психологического анализа в белорусской военной прозе 70–80-х годов: (На материале творчества В. Быкова, А. Адамовича, В. Козько)*, Минск 1985].
- Legendy i padannì*, Minsk 1983 [Легенды і паданні, Мінск 1983].
- Loban M., *Na parozе budučynì*, [u:] *Vybranyâ tvory*, Minsk 2015 [Лобан М., *На парозе будучыні*, [y:] *Выбраныя творы*, Мінск 2015].
- Lokun V., «*Vajna i mìr*» L. Talstoga i razvišće belaruskaj i ŭkraiŭnskaj vaennoj prozy peršaj palovy XX stagoddzâ: *kancèpcyâ gìstoryi i čalaveka*, [u:] *Narysy belarуска-ŭkraiŭnskìh litaraturnyh svâzej: kul'turna-gìstaryčny i litaraturny aspekt prablemy*, Minsk 2002 [Локун В., «*Вайна і мiр*» Л. Толстога і развіццё беларускай і ўкраінскай ваеннай прозы першай паловы ХХ стагоддзя: канцэпцыя гісторыі і чалавека, [y:] *Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратурны аспект праблемы*, Мінск 2002].
- Lokun V., *Vasil' Bykaŭ u kantèksce susvetnaj litaratury: managrafiâ*, Minsk 2005 [Локун В., *Васіль Быкаў у кантэксце сусветнай літаратуры: манаграфія*, Мінск, 2005].
- Lyn'koŭ M., *Vekapomnyâ dnì*, [u:] *Zbor tvoraŭ u 8 t.*, Т. 4: Кн. 1, 2, Minsk 1984 [Лынькоў М., *Векапомныя дні*, [y:] *Збор твораў у 8 т.*, Т. 4: Кн. 1, 2, Мінск 1984].
- Lyn'koŭ M., *Vekapomnyâ dnì*, [u:] *Zbor tvoraŭ u 8 t.*, Т. 5: Кн. 3, 4, Minsk 1984 [Лынькоў М., *Векапомныя дні*, [y:] *Збор твораў у 8 т.*, Т. 5: Кн. 3, 4, Мінск 1984].
- Lâvonava E., *Belaruskae mastactva slova XX st. u eŭrapejskìm mastackìm kantèksce: tyralogijâ, rèsèrcyâ, peraklad*, Minsk 2014 [Лявонава Е., *Беларускае мастацтва слова ХХ ст. у еўрапейскім мастацкім кантэксце: тыпалогія, рэцэпцыя, пераклад*, Мінск 2014].
- Savickì A., *Litascì ne čakaj*, Minsk 1982 [Савіцкі А., *Літасці не чакай*, Мінск 1982].
- Samujlënak È., *Geroj nacyì*, [u:] *Dačka èskadrona: apavâdannì*, Minsk 1937 [Самуйлёнак Э., *Герой нацыі*, [y:] *Дачка эскадрона: апавяданні*, Мінск 1937].
- Senâvskaa È., *Protivniki Rossii v vojnah XX veka: Èvolüciâ «obraza vraga» v soznaniï armii i obšestva*, Moskva 2006 [Сенявская Е., *Противники России в войнах ХХ века: Эволюция «образа врага» в сознании армии и общества*, Москва 2006].
- Tarasova T., *Problema «čelovek i vojna» v tvorčestve Maksima Goreckogo i Anri Barbüsa*, Minsk 1986 [Тарасова Т., *Проблема «человек и война» в творчестве Максима Горьцкого и Анри Барбюса*, Минск 1986].

- Tvoronovič G., *Belorusskaâ i ŭgoslavskaâ voennaâ proza: нравственный мир героя (60–70-е годы)*, Minsk 1985 [Творонович Г., *Белорусская и югославская военная проза: нравственный мир героя (60–70-е годы)*, Минск 1985].
- Ткачоў М., *Zgurtavanasc'*, [u:] *Dyhanne agnû: Raman, aravâdannî*, Minsk 1988 [Ткачоў М., *Згуртаванасць, [у:] Дыханне агню: Раман, апавяданні*, Мінск 1988].
- Тычына М., *Narod i vajna*, Minsk 2015 [Тычына М., *Народ і вайна*, Мінск 2015].
- Ўгрынаў І., *Aprajdannje kryvî*, Minsk 1977 [Угрынаў І., *Апраўданне крыві*, Мінск 1977].
- Šabloŭskaâ I., *Paëtyka slavânskaŭ vaennaŭ prozy*, [u:] *Susvetnaâ litaratura ŭ belaruskaj prastory. Rêçersyâ. Turalogiâ. Kantakty*, Minsk 2007 [Шаблоўская І., *Паэтыка славянскай ваеннай прозы, [у:] Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэнцыя. Тыпалогія. Кантакты*, Мінск 2007].

SUMMARY

THE IMAGE OF A GERMAN IN BELARUSIAN WAR PROSE
IN THE 20TH CENTURY

The article is devoted to Belarusian war prose in the 20th century which portraits a German who has been presented as an enemy, a nonconformist rejecting official ideology, and an ethnic German outside Germany. Specific common features that characterize works written by Z. Biadulia, A. Harodnia, C. Hartny, M. Harecki, E. Samujlionok with A. Adamovič, V. Bykaŭ, L. Dajnieka, I. Čyhrynaŭ heritage have been revealed. A tendency to abandon a simplified image of a German as an enemy popular in the 1940s–50s has been pointed out.

Key words: Belarusian war prose, wars of the 20th century, image of a German, social realism.